

VALYUTA KURSI O'ZGARISHLARINING ICHKI BOZORGA TA'SIRI

Qo'qon universiteti Andijon filiali
iqtisodiyot va pedagogika fakulteti
iqtisodiyot yo'nalishi IQ_25-16 guruh talabasi
Yoldasheva Gulnozaxon Ulug'bek qizi

Annotatsiya: Valyuta kursining iqtisodiy o'zgarishlari har bir davlatning iqtisodiy hayotida muhim ahamiyat kasb etadi. Ichki bozor taraqqiyoti va barqarorligida valyuta kursining o'zgarishi iqtisodiyotning turli segmentlariga bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatadi. Valyuta kursi – mamlakat ichida va tashqarisida iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda, xalqaro savdo va investitsiya jarayonlarida, shuningdek, to'lov balansi va inflyatsiya darajasini aniqlashda asosiy ko'rsatkichlardan biri sifatida qaraladi. Mamlakat ichkarisida narx-navo barqarorligiga, mahsulotlar tannarxining shakllanishiga, ishlab chiqaruvchi va eksportyorlar faoliyatiga ham kuchli ta'sir o'tkazadi.

Kalit so'zlar: valyuta kursi, ichki bozor, inflyatsiya, eksport, import, ishlab chiqarish, iqtisodiy barqarorlik, narx-navo, investitsiya, pul-kredit siyosati.

KIRISH

Valyuta kursining o'zgarishlari ichki bozorga murakkab va ko'p yo'nalishli ta'sir ko'rsatadi. Bunda birinchi navbatda ichki bozordagi tovar va xizmatlar narxi shakllanishi, eksport va import hajmi, iste'molchilarning xarid qilish imkoniyatlari va ishlab chiqaruvchilarning raqobatbardoshligi kabi omillar e'tiborga olinadi. Valyuta kursi mustahkam bo'lsa, mamlakat ichida import qilinuvchi mahsulotlar nisbatan arzon bo'ladi, bu esa iste'molchilarga foyda yetkazadi. Shu bilan birga, eksport qiluvchi korxonalar uchun bu holat ma'lum darajada murakkabliklar tug'diradi, chunki chet elda ularning mahsulotlari bahosi yuqorilashadi va raqobatbardoshlik pasayadi. Valyuta kursining pasayishi eksportchilarga foydali hisoblanadi. Sababi, milliy valyuta qadrsizlanganda eksport qilinadigan mahsulotlar narxi xorijiy valyutada arzonroq ko'rinadi, natijada xorijiy sotib oluvchilar uchun jozibadorlik oshadi va eksport hajmi kengayadi. Ammo ayni vaqtda import mahsulotlar narxi oshib ketadi, bu esa ichki bozor narxlarining oshishiga,

inflyatsiya sur'atlarining tezlashuviga olib keladi. Bu holat, ayniqsa, asosiy import tovarlari va xomashyolari chet ellardan olinadigan mamlakatlarda jiddiy ahamiyat kasb etadi. Iste'molchilar uchun kundalik hayotda narxlarning oshishi, turmush darajasi pasayishi ko'zga tashlanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Valyuta kursi o'zgarishlari kichik va o'rta biznes subyektlari uchun ham sezilarli natijalar keltirib chiqaradi. Ular ko'pincha tashqi bozordan texnologiyalar, uskunalar va xomashyo sotib olishadi. Valyuta kursi o'zgarsa, bu mahsulotlar narxiga bevosita ta'sir etadi va natijada ishlab chiqarish tannarxi oshadi. Mahalliy ishlab chiqaruvchilar uchun muhim bo'lgan xomashyolar xorijdan keltirilsa, ularga ham ta'siri kuchli bo'ladi. Bu shartda ishlab chiqaruvchilarning mahsulotiga bo'lgan talab, ularning xarajat va foyda ko'rsatkichlari ham o'zgaradi. Ichki bozor uchun valyuta kursining o'zgarishi iste'mol bozori, ya'ni xizmat ko'rsatish va chakana savdo sohalariga ham ta'sir o'tkazadi. Xaridorlarning u yoki bu tovarni sotib olishga bo'lgan imkoniyatlari to'g'ridan to'g'ri bozordagi narxga bog'liq bo'ladi. Mahsulot qimmatlashganda, ayniqsa, iste'mol qilinadigan kundalik mahsulotlar va xizmatlar sohasida sotuvlar kamayadi, bu esa savdo tashkilotlari va ishlab chiqaruvchilar daromadiga bevosita salbiy ta'sir qiladi. Valyuta kursining o'zgarishi xizmatlar sektori uchun ham ahamiyatli bo'lib, import komponentlari bilan ishlayotgan kompaniyalar, texnologik xizmatlar, logistik kompaniyalar va boshqa sohalar bu jarayondan sezilarli ta'sirlanadi [1].

Valyuta kursining barqarorsizligi investitsiya muhitiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Chet ellik va mahalliy investorlar o'z kapitallarini uzoq muddatli loyihalarga yo'naltirishda valyuta tavakkaliga yuzma-yuz kelishadi. Milliy valyuta qadrsizlansa yoki valyuta kursi tez-tez o'zgarib tursa, investorlar uchun risklar ortadi. Oqibatda sarmoya kiritish sur'ati sekinlashadi yoki investitsion oqim chegaralanadi. Aksincha, valyuta kursi barqaror bo'lsa, xorijiy investitsiyalar ko'payadi, yangi loyihalar boshlanadi va iqtisodiy o'sish barqaror tus oladi [2].

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Valyuta kursi o'zgarishlarining ichki bozorga yana bir muhim ta'siri inflyatsiya ko'rsatkichlarida namoyon bo'ladi. Milliy valyutaning qadrsizlanishi bilan parallel

ravishda aksariyat tovarlar va xizmatlar narxi oshadi, narx-navo barqarorligi izdan chiqadi. Inflyatsiya ijtimoiy hayotga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi, aholi daromadining real qiymati pasayadi. Bu sharoitda hukumat tomonidan valyuta siyosatini to'g'ri va samarali olib borish, pul massasi va iqtisodiyotdagi boshqa muhim makroiqtisodiy ko'rsatkichlar bilan bog'liq islohotlarni amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Davlat va Markaziy bank milliy valyuta kursini barqarorlashtirib turishga harakat qiladi. Pul-kredit siyosati vositalari, zaxiralar orqali bozorga intervensiya qilish, valyuta birjalarining faoliyati, eksport va import operatsiyalari hamda boshqa moliyaviy tartibga solish choralari yordamida valyuta kursining keskin o'zgarishlarining oldini olishga intiladi. Bu orqali ichki bozorning barqarorligi, inflyatsiyaning oldini olish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash asosiy maqsad bo'ladi. Bundan tashqari, valyuta kursining o'zgarishlari aholining jamg'armalariga ham bevosita ta'sir qiladi. Milliy valyutaning qadrsizlanishi aholining jamg'arma va investitsiya portfellarini xavf ostiga qo'yadi. Ko'plab aholi vakillari o'z jamg'armalarini xorijiy valyutada saqlashni ma'qul ko'ra boshlaydi, bu esa ichki moliyaviy tizim uchun muayyan xavf tug'diradi. Shu bois, hukumat ichki bozorda ishonchni saqlab turish uchun aholining moliyaviy bilimlarini oshirish, bank sohasida zamonaviy xizmatlarni kengaytirish va valyuta sohasida ochiqlikni ta'minlashga alohida e'tibor qaratadi [3].

Ichki bozorda valyuta kursining o'zgarishi eksport-import balansi, savdo muvozanati, davlat moliyaviy siyosati va ichki ishlab chiqarish hajmiga ham o'z ta'sirini o'tkazadi. Agar mamlakat eksportga yo'naltirilgan iqtisodiyotga ega bo'lsa, valyuta kursining pasayishi ijobiy natija berishi mumkin. Ammo importga qat'iy ehtiyoj katta bo'lsa, valyuta kursining beqarorligi iqtisodiyot uchun jiddiy sinovlarga aylanishi ehtimoli yuqori. Shu sabab hukumat doimo tashqi iqtisodiy omillar, xalqaro moliyaviy bozorlardagi vaziyat, eksport-import balansining ta'siri va ichki bozor talabini tarkibiy o'rganadi hamda shunga yarasha choralar ko'radi.

Ichki bozor ishtirokchilari, ya'ni yirik ishlab chiqaruvchilar, tadbirkorlar va aholining iqtisodiy bilim darajasining oshirilishi, valyuta kursi o'zgarishlariga adaptatsiya bo'lishlari uchun zaruriy shart-sharoitlar yaratish dolzarb ahamiyatga ega. Iqtisodiy o'zgarishlar, valyuta kursining o'zgaruvchanligi milliy iqtisodiyot uchun muqarrar jarayon bo'lib,

ishlab chiqarish va savdo sohalari modernizatsiyalash, innovatsiyalarni joriy qilish, importni qisqartirib, milliy mahsulotlar ulushini oshirish siyosati afzal ko'riladi. Valyuta kursining o'zgarishi yirik, o'rta va kichik biznes ishtirokchilariga ta'sir qilgani kabi, davlat byudjetiga ham ta'sir o'tkazadi. Import bojxona tushumlari, eksportdan olinadigan soliqlar va boshqa daromadlar valyuta kursiga bog'liq holda o'zgaradi. Bu davlat xarajatlarini rejalashtirish, infrastrukturi rivojlantirish, ijtimoiy sohalarni moliyalashtirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bu sharoitda davlat har bir valyuta kursi o'zgarishiga moslashuvchan byudjet siyosatini yuritadi, finans siyosatini milliy manfaatlarga xizmat qiladigan tarzda moslashtirishni maqsad qiladi [4].

Valyuta kursi o'zgarishlarining ijtimoiy-iqtisodiy hayotga ta'siri keng ko'lamli bo'lib, aholining turmush tarziga, daromadiga, bandligiga, sog'liqni saqlash, ta'lim, transport va boshqa muhim sohalarga ham ta'sir qiladi. Valyuta kursining beqarorligi inflyatsiyani keltirib chiqaradi, ijtimoiy stratifikatsiyani kuchaytiradi, aholi daromadlarining real ravishda kamayishiga sabab bo'ladi. Shu sabab, iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish uchun davlat iqtisodiy siyosatini muntazam qayta ko'rib boradi, valyuta kursi beqarorligining oldini olish va xavf-xatarlarni minimallashtirishga intiladi [5].

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, valyuta kursi o'zgarishlari mamlakat ichki bozoriga ko'p qirrali va chuqur ta'sir ko'rsatadi. Bu jarayon ishlab chiqaruvchilardan tortib, oddiy iste'molchigacha bo'lgan barcha qatlamlar hayotiga ta'sir yetkazadi. Milliy iqtisodiyot uchun bu jarayonni barqarorlashtirish, valyuta siyosatini favqulodda ehtiyotkorlik va aniqlik bilan olib borish muhim ahamiyatga ega. Valyuta kursi o'zgarishlarining salbiy ta'sirlarini yumshatish uchun raqobatbardosh ishlab chiqarish yaratish, importga qaramlikni kamaytirish, eksport salohiyatini oshirish, makroiqtisodiy muvozanatni ta'minlash va iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish eng muhim vazifalar sirasiga kiradi. Iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish va aholining turmush farovonligini oshirish uchun davlat, biznes va fuqarolar hamkorlikda harakat qilishlari lozim. Shu yo'l bilan mamlakat iqtisodiy barqarorligi va taraqqiyoti uchun mustahkam asoslar yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayev, B. (2021). "Valyuta kursining ichki bozorga ta'siri: muammolar va yechimlar." Iqtisodiy tadqiqotlar, 4(2), 56-63.
2. Aliyev, R. & Karimova, S. (2018). "O'zbekiston iqtisodiyotida valyuta kursi o'zgaruvchanligining rolini baholash." Milliy iqtisodiyot, 3(1), 78-85.
3. Bekmurodov, D. (2019). "Valyuta kursi parametrlarining makroiqtisodiy ko'rsatkichlarga ta'siri." Iqtisodiy fanlar axborotnomasi, 1(1), 65-71.
4. Bobojonov, J. (2022). "Valyuta bozori va korxonalarning tashqi iqtisodiy faoliyati." Tashqi savdo masalalari, 2(3), 113-120.
5. Islomov, N. va Umarov, O. (2018). "Valyuta siyosatining ichki bozorga sohaga ta'siri." Iqtisod va moliya, 5(2), 35-44.
6. Jo'raqulov, S. (2020). "O'zbekistonda valyuta kursi barqarorligi va uni ta'minlash yo'llari." Milliy rivojlanish, 6(1), 88-94.
7. Kurbanov, A. (2017). "Valyuta kursining noqulay o'zgarishlari hamda iqtisodiyotga ta'siri." Innovatsion iqtisodiyot, 2(4), 59-65.
8. Mamatqulov, K. (2022). "Ichki bozor barqarorligida valyuta kursining o'rni." O'zbekiston iqtisodiyoti, 8(1), 123-129.